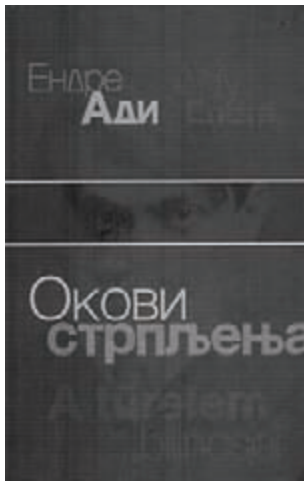

Disszonancia nélkül

ENDRE ADI: OKOVI STRPLJENJA –
ADY ENDRE: A TÜRELEM BILINCSEI

Vajdasági Magyar
Művelődési Intézet
Zenta, 2011
108 oldal, 2400 Ft

”

A műfordítást mint a kultúrák közötti átjárhatóság termékét értelmező elméletek napjainkban már nem tesznek éles különbséget eredeti és fordítás között, sokkal több figyelmet fordítanak a művek intertextuális mezőben való elhelyezhetőségére. Ady szerb recepciója kiváló példája annak, hogy a műalkotás hogyan értelmezhető egy bonyolult kulturális kontextus keretében.

Az első Ady-verset az *Új versek* című kötetből Veljko Petrović ötödéves budapesti joghallgató – a későbbi jeles író – 1906-ban fordította le, és jelentette meg a karlócai *Brankovo kolo* című lapban. Ez a vers, és mai tudásunk szerint az első szerb nyelvű Ady-közlés, a *Paul Verlaine álma* volt, melynek szerb címe a következőképpen hangzik: *San Pola Verlana*. Teljesen bizonyos tehát, hogy Veljko Petrović nem tudott Ady versének intertextuális előzményeiről; sem arról, hogy korábban a költő fordításként már közzétette, sem arról, hogy a francia címet megváltoztatva vette fel saját verseinek sorába, ami Ady fordításhoz való viszonyát is jellemzi. Az idegenség elsajátításának olyan fokát, a lírai szubjektum olyan dominanciáját jelzi, amit majd az ő verseinek utóéletében is vizionlátunk, amikor Todor Manojlović jeles szerb író Ady verseit érzi annyira magáénak, hogy szimbólumait, verssorait átveszi és – a mai korszerű versszemlélethez hasonló palimpszetikus módon – beépíti verseibe. Ennek ellenére az első szerb Ady-közléssel behatóan foglalkozva Sava Babić mégis azt tartja érdemesnek megjegyezni, hogy Veljko Petrović Ady-fordítása sokkal hűbben adja vissza Paul Verlaine versét, mint Adyét. Hogy a szerb fordító éppen ezt a verset választotta, annak magyarázatául az szolgál, hogy a szerb kultúrában az Ady iránti érdeklődés és a francia irodalom felé való tájékozódás úgyszólván egy időben, a szerb modernség és avantgárd kialakulásakor jelentkeznek.

Ady szerb recepcióját, fordítás- és hatástörténetét legteljesebben Marija Cindori-Šinković dolgozta fel *Adi Endre u srpskoj književnosti (1906–2006)* (Ady Endre a szerb irodalomban 1906–2006) című 2007-ben megjelent tanulmánykötetében. A szerző rendkívüli filológusi felkészültségét bizonyítja, hogy összeállította Ady fordításban megjelent műveinek – mind

prózájának, mind verseinek – részletes bibliográfiáját, amely nyolcszázhuszonöt tételt tartalmaz, valamint kilenc önálló Ady-válogatáskötetet. A tanulmány az életművek egészében helyezi el a fordítói munkásságot, s magyar irodalmi kapcsolataik mellett száz év kulturális összefüggéseinek lényeges mozzanatait emeli ki, komparatisztikai vizsgálatát végzi el. Különös figyelmet szentel az Ady-versfordítások tapasztalatainak, hiszen nem akármilyen volt Ady Endre szerb fogadtatása. Todor Manojlović, a személyes ismerős és rajongó lefordíthatatlannak tartja, ezért gyakran prózában beszél el a verset, ügyelve viszont a tartalmi pontosságra. Miroslav Krleža hírhedt esszéjében fordít Ady-verseket, nincs jó véleménye Adyról – ez az egyetlen írás, amely a délszláv recepcióban negatívan tünteti fel –, ennek ellenére műfordítása artisztikus, Marija Cindori-Šinković szerint tökéletességre törekvő és sokkal dallamosabb, mint az eredeti. De Mladen Leskovic pontos fordításáról is megállapítja, hogy van egy pont, ahol a költő nem tudja magát alárendelni a fordítónak, és saját költészetének ismert képvisége dominál. És Miloš Crnjanski emlékezetből készült fordításainak elemzése, valamint Danilo Kiš nagy forma- és ritmusérzékkel készült fordításairól szóló okfejtése is gondolatébresztő.

Tanulmányában Marija Cindori-Šinković nem rabja saját elméleti koncepciójának, nem szögezi le előre, milyennek kell lennie a jó fordításnak, könyve dinamizmusában ragadja meg a jelenséget. Következtetéseit elemzése alapján vonja le, amelyekből egyvalami világosan kiderül: az eredeti szöveg tiszteletét és értelmezését tartja a legfontosabbnak. Minuciózus részletességgel helyez egymás mellé magyar és szerb szövegrészleteket, vagy eltérő fordításokat, és vet össze versformákat, strófaszerkezeteket, ritmusegységeket, metaforákat, kifejezéseket. Miközben értelmezi a fordítói megoldásokat, maga is lefordít jó néhány Ady-verset vagy -versrészletet.

Az *Okovi strpljenja – A türelem bilincsei* című kötet egy része azokból a fordításokból állt össze, amelyek tanulmánykötetének interpretációs anyagát alkották. A fordító-válogató harminchat verset gyűjtött kötetbe, ezek között a szerelmi tematikájúak vannak többségben, de ugyanolyan fontosak a szerepkeresés és a kultúrák találkozását felidéző alkotások, ezek között is érdekes a tenger és motívumköre. Bár a kötetnek nincs utószava, korrekciós szándéka felismerhető. Az egész opusból válogatott, és azokat a szövegeket vette fel a könyvbe, amelyeket eddig még nem fordítottak. Amikor Ivan Ivanji 1953-ban megjelentette Ady-válogatását, bevallotta, hogy kötetébe fontos és kevésbé fontos versek is bekerültek, de elsősorban azok, amelyekről úgy gondolta, egyáltalán át tudja őket formálni, meg tudja őket közelíteni egy másik költői nyelv eszköztárával. Az *Okovi strpljenja – A türelem bilincsei* című könyvről is hasonló megállapítást tehetünk. Vannak benne jelentős és kevésbé jelentős versek. Közöttük az életműnek olyan darabjai is, amelyek e költészet értékes, ám eddig kevéssé figyelmet nem kapott elemei (pl. *Készülés tavaszi utazásra, Én bús ibolya-vetésem, Találkozás egy gépkocsival*). De igazán jelentéktelenek is, melyek szerepeltetése a kötet kontextusában a befogadó előtt talányt jelentenek (pl. *A ló kérdez, Én kifelé megyek, A türelem bilincsei*). A fordító dicséretére legyen mondva, hogy két olyan verset is lefordított, amelyek az életmű fontos darabjai, s eddig senki sem vállalkozott szerb nyelvű megszólaltatásukra (*Elbocsátó, szép üzenet, Köszönöm, köszönöm, köszönöm*), s az sem mindennapi teljesítmény, hogy több olyan szöveg is található, amelynek már van egy vagy több szerb nyelvű fordítása (*A Hortobágy poétája, Héja-nász az avaron, Elillant évek szőlőhegyén, Valami még készül, Az utolsó szereg, Bolyongás Azúr-országban, A kék tenger partján, Bolond, halálos éj, Májusi zápor után*).

A kötet kétnyelvű, ami a fordítói teljesítmény kiemelését kezdeményezi a kétnyelvű köztudatban, az eredeti és a fordítás közti dialógusra irányítja a figyelmet, és kifejezetten provokálja a szövegek összevetését. A szerkesztés azonban ellentétes irányban hat, nem funkcionál

lis, nem segíti a sikerült szöveghelyek heurisztikus azonosítását. A könyvben ugyanis ugyanannak a lapnak az ellenkező oldalára került a szerb és a magyar vers, tehát nem nyílnak egybe az összevethető oldalak, vagyis a páros, bal oldalon olvasható magyar vers nem a szemben lévő, páratlan oldalon található a megfelelője.

A kétnyelvűség kijelöli az értelmezés irányát, s miközben igazat adunk Sava Babićnak, aki egyik írásában igazságtalannak mondja az összehasonlítást, mert az ilyen jellegű fordításkritika főként a hibákat listázza, ugyan nem versről versre haladva, mégis kénytelenek vagyunk kritikai megjegyzéseket tenni. *A Hortobágy poétájának* – Todor Manojlović és Danilo Kiš utáni – fordítása nemhogy újat nem hoz, de nem is mondható sikeresnek. A monográfiában kiemelt „méla vágy” szintagma, mely hangzott már „setna žudnjá”-nak, „snova i bezdnadá”-nak az új fordításban – a célközönség, mely érti mindkét nyelvet, tudja – „smela snova”-ként sem hangzik jobban, igazából kevésbé releváns. Zárójelben jegyzem meg, hogy a fordítók közül csak Danilo Kiš tudja és fejezi is ki a különbséget kunok és hunok között. A kulturális aspektusok között a Hortobágy és a Kunság összetartozása a vers természetes geopoétikai meghatározottságának a része, a hunokkal való azonosság viszont tévútra visz. Fontosabb mozzanat, ami az egész fordításkötetre jellemző, hogy a keresztrímet a fordító gyakran párrímre cseréli, vagy a félrímeket sem hagyja meg rímtelennek, hanem megrímeli. Azért is furcsa ez, mert például Danilo Kiš ritkán változtatja meg a rímszerkezetet, és főként az ölelkező vagy a távoli rímeket helyettesíti „közelebbiekkel”. A párrím viszont problémátlaná teszi a verselet, egyértelműen együgyűvé degradálja a bonyolultabb rímtechnikára épülő, gyakran fél-sorral és vaksorral záró verseket, melyek szándékosan váltanak ki disszonáns hangzást, ráadásul szemantikai szempontból sem közömbösek.

A fordítások gondosan végigvitt jelentéselemzésen alapulnak, s közöttük csupán egy van, ami komoly kívánnivalót hagy maga után. *A Köszönöm, köszönöm, köszönöm* című versben az indító szinesztézia a harangok zúgását felidéző érzéki szókapcsolat, a napsugarak zúgása – ennek elveszése még nem érdemelne említést, de már jelzi a jelentés kisiklását. Az anyanyelvi beszélő számára nyelvtani jelek nélkül is, a kontextusból adódóan egyértelmű, ki a vers megszólítottja, a szerb nyelvben azonban meg kell jelölni a megszólított nemét, amelyből egyértelműen meghatározható kiléte. Marija Cindori-Šinković lírai beszélője nőnemű versalanyhoz szól, ami csak akkor lenne indokolt, ha az anya vagy a szerető lenne a megszólított. Az Istenhez szóló himnusz a szerb nyelvben csak hímnemben szólhatna. Olyan aprónak tűnő nyelvtani félreértés ez, amely megváltoztatja az egész vers jelentését, és megközelíthetetlenné teszi, szerelmes versként szóltatja meg a magyar irodalom – talán nem túlzás – legszebb istenes versét.

A kötet mindemellett egy sor korrekt műfordítást tartalmaz, kétség sem férhet hozzá, hogy megjelenésére szükség volt. Azonban olyan befogadókra is szüksége lenne, akik a „kettős referencia szerinti” olvasást valóban a riffaterri értelemben „intertextuális előfeltevéseknek” fogják fel, anélkül, hogy „a nyomok vagy előfeltevések az értelmezés során pontosan azonosíthatók vagy kötelezően azonosíthatóak volnának”, mert „lényegük éppen az, hogy jelzésként, nyomként folyamatosan jelen vannak az olvasásban” (Józan Ildikó: *Nyelvi vendégszeretet. Szerző, szöveg, olvasó* = J. I.: *Mű, fordítás, történet*. Balassi, Bp., 2009, 261). Ismerőség és idegenség aspektusaira akkor derülne igazán fény. Meg arra is, hogy az *Elbocsátó, szép üzenet* elég elbocsátóra sikerült-e, és hogy a költői erudíciót vajon kompenzálhatja-e bármiféle értelmezői stratégia.

(Válogatta és fordította Marija Cindori-Šinković)

Toldi Éva